

ИЛЯ ВАРШАВСКИ
НАУЧНАТА ФАНТАСТИКА
НА НАУЧНА ОСНОВА
ОПИТ ЗА ЕДИН ТРАКТАТ БЕЗ
ЗАДЪЛЖЕНИЯ И САНКЦИИ

Превод от руски: [Неизвестен], 1973

chitanka.info

Трудно е да се пресметне цялото тематично богатство на съвременната фантастика. В нея има и разумни растения, и животни, които говорят, и много други неща, добре известни на психиатрите, занимаващи се с тежките форми на параноята.

Броят на поклонниците на научната фантастика непрестанно расте. Заедно с футболните запалянковци те представляват интелектуалният цвят на населението на нашата планета.

Затова ненапразно наричат фантастиката „литературата на века“.

За съжаление липсата на теоретична основа на фантастиката значително снижава продуктивността на авторите, работещи в този жанр, и лишава критиците от възможността да ползват обективни методи за оценка.

Преди да бъде създадена обща теория, трябва да се систематизират основните тенденции в развитието на фантастиката и поне в общи линии да се набележат научните критерии за определяне качеството на готовата продукция.

Предлаганият на вниманието на авторите и критиците труд е само първа крачка в това направление.

РАЗДЕЛ ПЪРВИ

СЪВЕТИ КЪМ АВТОРИТЕ

а) Избор на имената

Имената на героите трябва да съответствуват на техния характер. Ако действието се развива в далечното бъдеще или в друга галактика, то на положителните герои се дават хубави имена: Доброт, Разуман, Дар, Безстраш, Чара и тем подобни (за избора на женските имена с успех може да се използват названията на перилни препарати!).

Отрицателните герои се кръщават с имена от рода на Смрадър, Злоберт, Мрак, Мък, Кофт. Но дори и на най-долните типове не бива да се дават имена, използвани в ругателствата, понеже тези думи се срещат в речника на учените, особено младите, а това създава при четенето известна семантична неопределеност (професорът или ще ругае, или ще се обърне към някого. А дори такива безобидни фрази като: „Ела тука, Гад!“, или „Слушай, Заразо!“, биха могли да се възприемат превратно от читателите.)

За представителите на преходните цивилизации, които все още могат да бъдат вкарани в правия път, имената се дават по метода на гилотинирането. Например вземат се от речника две съвсем обикновени думи, да речем, „хмел“ и „тиган“. Като отсечем първите букви, можем да наречем героя Мел Иган. Просто и елегантно!

б) Лексикон

Представителите на различните професии трябва да разговарят на различен език. Особени ограничения за пряката реч няма. (Това, което не става, се зачерква от редакторите.) Все пак за лексикона на учените съществува неотменно правило: количеството на употребените тарикатски думи трябва да е право пропорционално на научната одареност. По-долу привеждаме минимален речников запас за млад аспирант:

мухъл — научен ръководител
мафията — съвет на учените
ръб — действителен член на академията на науките
ливада — представител на друга научна школа
избъзица — обикновено някакъв уред
изпързалвам се — допускам грешка при опита
натописа ме — дежурен съм по лаборатория
ще те гръмна с кьорфишек — встъпление към научен спор

От обикновените думи най-често се употребяват:

Момко — обръщение към лица, по-възрастни от 60 години.

Старче — обръщение към лица в младежка възраст.

в) Място на действието

Космосът е главното пасбище на фантастите. Но то може да бъде използвано само за хуманни цели. И за да не се загуби при това елементът занимателност, на отлично въоръжените земяни се възлага висшата функция на носители на човешкия морал, утвърждаван с помощта на лъчеви оръжия, аниhilационни бомби и разрушаване на пространството. Спрямо особено зловредните същества, които лапат

звездната плазма като конфитюр, се допускат и по-сурови мерки за убеждаване.

Фантастите имат право да рисуват най-мрачни картини, стига само героят съкрушено да поклаща глава и да произнася дълги тиради за това, че на неговата родна Земя подобни безобразия са вече невъзможни. Това се нарича внасяне на позитивен елемент в негативна тематика. Често такъв вид герой е зле въоръжен и затова тихомълком офейква от гнусната планета без нито капка угризения на съвестта. Той е изпълнил задачата си, като е показал на читателите колко ужасно би било, ако... и тъй нататък.

За да не бъде упрекат в непостоянство на позициите, на автора се препоръчва да варира в различни произведения и двете теми. Така например, ако в предишното той е ратувал за пълно невмешателство в чуждите работи, в следващото трябва напълно да разгроми чуждопланетните жители с всички подръчни средства, включително шпионаж, диверсии и оръжие за масово унищожение.

Нито в един от тия варианти не бива сюжетът да се довежда до щастлива развързка, защото това лишава автора от възможността да напише продължение. Най-добре е да намекне, че всичко ще дойде до добър край, когато острижат бръмбарите за вълна. Такава формула задоволява всички. Оптимистите — защото основният акцент пада върху неизбежността за щастливия завършек, песимистите — защото те знаят колко струват бръмбарите, запознати са с особеностите на летежа им и дори се досещат докъде ще те заведат тия бръмбари, ако тръгнеш с тях.

г) Време на действието и свързаните с това проблеми

Обикновено фантастите избягват да се завират в миналото, защото за това се изискват познания по история, та макар и в рамките на гимназиалния материал. Затова помислите на писателя най-често са заети с бъдещето.

Тук като правило земните проблеми са ограничени до външния антураж, основното действие се развива някъде из другите галактики, по-далеч от безконфликтното общество.

Само че и по отношение на този антураж няма единство в мненията.

Как и кой ще управлява нашата планета? Някои смятат, че владеенето на висшата математика само по себе си е залог за висша държавническа мъдрост. Но надали може изцяло да се приеме това гледище. Запитайте какво мисли съпругата на кой да е учен за практическия му усет, и вие ще разберете стойността на едно всемирно правителство, съставено само от професори и академици. Затова фантастите са по-склонни да стоварят всичките държавни дела на електронните машини. Тогава човечеството се освобождава от бремето да взема каквито и да било решения и може изцяло да се посвети на космически полети, игри и танци.

Огромно значение се придава на облагородяващото влияние на изкуството, в частност на музиката.

Наистина проведените от нас изследвания върху познатите ни още не са открили съществени различия в моралния облик на притежателите на абонаментни карти за филхармонията и ненавистниците на симфоничната музика. Но може би един абонамент още не е достатъчен и човек ще престане да злослови, да пие водка и да изменя на жена си само след като прослуша не по-малко от няколко хиляди концерта. Този въпрос още подлежи на уточняване.

С изброяването на проблемите в общи линии се изчерпват футурологичните търсения на фантастите, ако не се смята, че на мястото на „автомобила“ идва „мобилът“, „театър“ се заменя с „хеатър“, във всички транспортни средства се внедрява антигравитационна тяга, а домашната работа се възлага на киберите.

д) Научни хипотези

Научнофантастичната литература се отличава от научно-популярната преди всичко с узаконеното право да опровергава основните закони на природознанието.

Съвършено задължително е опровергаването на Първия и Втория принцип на термодинамиката (за съществуването на Третия авторът може и да не знае.)

На фантаста се дава правото да доказва или просто да декларира възможността за движение със скорост, по-голяма от светлинната, да добива енергия от материя в количества, превишаващи съотношението на Айнщайн, да свива пространството чрез усилия на мисълта и да

създава полета, наименованията на които е невъзможно да се дешифрират дори с помощта на речника за чужди думи.

Обстоятелството, че предпоставка за всичко това е пълният крах на цялата съвременна наука, не смущава никого, защото имаме работа с научната фантастика — рожбата на научния прогрес.

Правени са опити да се заглади явният триумф на въображението над природните закони, като са вмъквани в разказа диференциални уравнения с частни производни — маниер, явно некоректен както към събратята по перо, така и към читателите. Спрямо подобни тенденции за демонстриране на образованост във фантастиката трябва да се борим по най-решителен начин.

е) Делфините

Противниците на научната фантастика често заявяват, че тя вече е изчерпала тематиката и продължава да съществува само за сметка на преживянето на едно и също. Че това гледище е лишено от всякакви основания, се вижда дори от примера с нахлуването на делфините в произведенията на фантастиката.

В продължение на цялата си история човечеството е съществувало наред с делфините, но едва когато те бяха почти изтребени, учените забелязаха, че отношението между теглото на мозъка и на тялото у тези животни е по-голямо, отколкото при човека. Това породило много догадки за духовния мир на зъбатите китове и в частност на афалината.

Ако систематизираме всичко, което се е появявало в печата за делфините, можем достатъчно достоверно да потвърдим, че:

— Първо, делфините обичат хората. И макар че любовта трудно може да се оцени по някаква абсолютна или относителна скала, все пак съществуват основания да приемем, че нежните чувства на делфина към човека са малко по-слаби от тези на кучето и малко по-силни от тези на свинята.

— Второ, делфините лесно се дресират. Изглежда, не по-трудно от тюлените. (Понеже последните притежават по-малък обем на мозъка от делфините, техните способности не представляват интерес нито за науката, нито за фантастиката.)

— Трето, те разговарят помежду си чрез свистене (свирене). Очевидно езикът на делфините по богатство на понятията и

цветистост на образите не отстъпва на езика на пойните птици. Но този въпрос подлежи на уточняване, защото май още не е съставен нито делфински, нито птичи речник.

За съжаление това е почти всичко, което може да се каже в полза на делфините. Естествено в сравнение с дресираните мечки, които се разхождат в модерни панталони на мотоциклети, достиженията на делфините изглеждат повече от скромни, но фантастите трябва да развиват делфинската тематика, иначе защо им е този могъщ мозък, с който ги е наградила природата? (Все пак тук се имат предвид делфините.)

ж) Чудовища

Читателят обича всичко необикновено. Колкото повече чудовища се срещат в текста, толкова по-добре.

Днес вече са използвани всички митологични персонажи: кентаври, дракони, пегаси, циклопи и дори ангели — прости (херувими) и шестокрили (серафими).

Изработването на чудовища за произведенията на фантастиката може да се осъществи по методите за масово производство. Съществуват два начина:

Хибридизация. В този случай се създава хибрид между най-отдалечените представители на флората и фауната. Розов храст с тигрови глави вместо пъпки, девойки със змийски тела, летящи медузи, кръстосване на паяк с орел. Колкото по-неочаквано е съчетанието на качествата в подобен хибрид, толкова по-емоционално е въздействието върху читателя.

Изменение на мащабите. Това е един от най-простите и действени методи, който не изисква особени пояснения. Вълка с големината на кон или динозавър, смален до кибритена кутийка, откриват неизчерпаеми възможности за създаването на динамичен, завладяващ сюжет.

Ето по същество всичките основни правила за композиране (съставяне) на фантастични произведения. Трябва да добавим, че огромната работа, извършена вече по систематизирането на фантастичните идеи, значително облекчава писателите при избора на тема. Вие винаги можете да вземете оттук наслуки няколко идеи и да

ги съчетаете. А броят на възможните съчетания е толкова голям, че ще стигне за няколко поколения фантасти.

РАЗДЕЛ ВТОРИ

В ПОМОЩ НА КРИТИЦИТЕ

Ако на писателя-фантаст се разрешават всякакви волности спрямо науката, в това отношение критикът е ограничен в много по-строги рамки. Нали самият той в известен смисъл е представител на науката.

Затова е твърде важно да се даде в ръцете на критика възможността да анализира произведенията на фантастиката с помощта на обосновани критерии и терминология, близка до научната.

Необходимо условие за това е фантастиката да се разглежда от позициите на съвременните научни знания.

Имаме всички основания да приемем научната фантастика като устойчива система, състояща се от писатели, лишени от литературно дарование, и читатели, непритежаващи и елементарен художествен вкус. Системата е изолирана от голямата литература.

Съгласно втория принцип на термодинамиката в такава система всички естествено протичащи процеси водят към увеличаване на ентропията. Това се потвърждава от факта, че все по-голям брой читатели се включват в литературния процес, при което едновременно става намаляване на разликата в творческия потенциал на професионалните писатели и на дилетантите.

Съотношението между количеството на авторите и количеството на читателите се колебае относно някои постоянни величини. Тези колебания са подчинени на теоремата „хищник–жертва“. Известно е, че когато хищниците се размножават извънмерно, жертвите им почти напълно изчезват. В резултат лишените от храна хищници започват да измират, което от своя страна довежда до бързо възпроизводство на жертвите и после всичко започва отново.

Подобна закономерност в измененията на съотношенията между жертви и хищници в достатъчна степен на приближение се помещава в синусоидата.

Една от най-удивителните особености на съвременната фантастика е огромното количество авторски двойки.

Ако в поезията колективното творчество е явление, практически ненаблюдавано, а в художествената проза — твърде рядко, във фантастиката подобно съдружие е по-скоро правило, отколкото изключение.

Нещо повече: известни са случаи на поява на фантастни произведения, в създаването на които участвуват цели авторски бригади. Кибернетичните особености на този вид колективно творчество се определят като предаване на информация при ниво на шума, превишаващо нивото на сигналите. Оценката на литературните качества на подобни произведения показва, че при число на авторите, по-високо от 2-х, те равномерно намаляват с нарастването на това количество.

Наскоро литературознанието се обогати с нова теория, според която от произведенията на фантастиката не бива да се изисква художественост, понеже тя изцяло се компенсира от научните идеи.

По този начин може да се приеме, че литературните достойнства са обратно пропорционални на комплексната величина, представляваща произведението от броя на съавторите и мнимата научна ценност на техните творби.

Подобно на електрона в атома авторът-фантаст може да поглъща хонорари и да отдава на печата своите произведения, преминавайки от една орбита на друга. Някои орбити като например издателство „Художествена литература“ и „Нов свят“ са забранени.

От творческата енергия на автора — E — се отделя на кванти (от латинското „квантум — да сграбчиш“).

Тя зависи от честотата на публикациите D

$$E = hD$$

където h — постоянна хонорарна ставка.

Произведението от кванта на енергията и средния листаж на публикациите се нарича мощност на творческия поток.

Правени са нееднократно опити да се определи положението на всеки автор във фантастиката и скоростта на изменение на неговата популярност. Обаче вследствие принципа на неопределеност тия два компонента не може да се фиксират едновременно, без единият от тях да се повлияе от това.

Доколкото основната цел на всяко литературно произведение е предаването на информация, критичната оценка трябва да се базира на

основните положения в теорията на информацията.

За целта трябва да се въведат следните обозначения:

Единица информация — бит: това количество информация, за което авторът вече един път е бит.

Излишна информация: количеството излишни ситуации и литературни щампи.

Шум: съзнателни действия на автора, насочени към забелязването на произведенията му.

Ентропия: логаритъм на вероятността авторът съвсем да се е изписал.

Устойчивост на смущения: проводимост при редактиране — величина, обратна на съдържателността.

Наситеност на информацията: количеството чужди сюжети, използвани в една авторска страница.

Ползувайки се от изложените по-рано теоретични положения и от приведените по-горе величини, рецензентът може да даде количествена оценка за качеството на произведението, като избегне вредния субективизъм и вкусовщината.

Така например в критичната статия се вмъкват величините квант на енергията, мощност на творческия поток, посочва се средностатистическата орбита на автора и се привеждат значенията на основните елементи, характеризиращи предаваната информация. За вътрешна рецензия количеството определители може да бъде намалено.

В обзорните статии е целесъобразно да се използват таблици, даващи възможност за сравняване на творческите особености на авторите по елементи.

При това трябва да се има предвид, че различните видове критични изказвания също могат да бъдат класифицирани. Могат да се разграничат три основни направления в критиката:

1. Критика добросъвестна: особеността на този метод се състои в добросъвестното преразказване на рецензираното произведение, при което всички изводи се предоставят на читателя.

2. Критика обективна: в която обект за нападки служи самият автор, а не неговото произведение.

3. Критика принципна: когато рецензентът принципно не желае да се съобразява с фактите, а все ги нагажда към предварително

изработена концепция.

Изборът на един или друг метод няма решаващо значение, понеже критичните изказвания въз фантастиката представляват всъщност вътрешни сили на системи, алгебричният сбор от които, съгласно законите на механиката, винаги е равен на НУЛА.

Публикувано във вестник „Орбита“, броеве 20,21/1973 г.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.